

TOPONÍMIA URBANA DE LA VILA DE MASSALIÓ

Pasqual VIDAL I FÍGOLS

INTRODUCCIÓ

La nostra zona és una de les menys investigades dins d'Aragó en matèria toponomàstica. Resulta interessant per la seua situació fronterera amb Catalunya i l'Aragó castellà.

Dins d'aquesta zona es troba Massalió, que és un poble que pertany a la comarca del Matarranya. La seua situació és de 359 metres d'altitud i aturonat a l'esquerra del riu que dona nom a la comarca: el Matarranya.

Segons Coromines, el mot ve de l'àrab MANZAL: Hostal, amb l'adjectiu UYUN: Deus o Fonts. El mot complet seria MANZAL-AL'UYUN: L'Hostal de les Fonts o de les Deus.

La versió de Gimeno Resano de la Universitat de Saragossa: «Derivado de MANZIL «parador». La forma MAZAL o MASAL pertenece al àrabe vulgar por asimilación regresiva, lo cual ya ocurría en árabe hispánico, y de aquí MAZALEON. MANZIL E UYUN (MANSIL E UYUN) «Parador de Fuentes».

Deus i fonts semblen tenir en etimologia un mateix significat. Tota l'antiga vila és plena de manantials que ixen per dins de les cases, l'aigua baixa pels terrers i contraterres que formen l'esglaió dels seus carrers fins el cim anomenat ROQUES DEL CASTELL. Tanmateix, el nom al·ludeix a les fonts que ixen pels voltants de la vila així com la històrica FONT VELLA de l'època àrab, i a la que raja cabalós per la Vall d'Alcanyís.

Massalió encara conserva actualment l'estructura antiga on les mateixes cases tanquen la localitat, són pocs els carrers que tenen accés des de l'exterior, o siga, que només són quatre per on es pot entrar i que pertanyen als quatre portals que la vila tenia.

És de justícia l'anomenar aquí, ja que mai apareixen a cap article, els seus túnels que segons sembla són d'origen medieval (aprofitats avui part d'ells com cellers particulars de cases) en una construcció de grans proporcions —per on podien passar carros— i d'estructura radial, i que anaven a parar tots ells al centre, on es trobava el recinte emmurallat de la ciutadella de l'Edat Mitjana on hi havia el castell i l'església fortificada.

El terme de Massalió és el més extens de la comarca, a excepció dels de Vall-de-roures i Beseit degut als ports. Té una extensió de vuitanta-cinc i mig quilòmetres quadrats i la seua toponímia, molt abundant, no en puc parlar degut al poc temps; me centraré sol una mica en parlar dels carrers de la vila i els seus noms.

El centre urbà més històric es divideix en quatre zones o barris. L'antic, anomenat de l'Ombria (d'ombriós), la zona baixa, la centre i el Cap de Vila on tot ell estava dedicat a serveis. A més, en l'actualitat es troben tres barris nous fets al segle actual: *l'Arrabal del Pontet, de la Redorta i el barri dels Freginals*, i que els deixaré per a centrar-me només en els carrers de la part històrica.

ELS CARRERS

En general, els noms tradicionals i antics han estat desplaçats oficialment per d'altres posteriors, tot i que el poble els ha conservat vius, com veurem a continuació. La major part dels topònims antics o tradicionals constaten que són de filiació catalana, encara que s'adaptaren en el seu enregistrament a formes castellanes, que mai no han estat nombrades entre la població, dins dels protocols notariais del nostre arxiu municipal des del començament del segle XVII.

Hi ha noms que han perdut la significació original i no podem esbrinar gairebé les motivacions: origen... etc. La major part són totalment vigents col·loquialment.

La gran majoria dels noms dels carrers que vaig a comentar, tant els tradicionals o populars com els oficials, han estat consultats a l'arxiu municipal, quasi tots ells als protocols notariais.

1) HAGIOTOPONÍMIA: (SANTS)

Carrer de Sant Cristòbol

És popularment conegut com *carrer del Portal*, i actualment porta l'antropònim de Dn. Carlos Montañés.

Carrer de Sant Sebastià

Nom tradicional i actual del patró de la vila. Popularment s'anomena *carrer del Forn*, per trobar-s'hi l'antic forn de la vila, actualment desaparegut. Cal destacar un gran edifici de meitat del segle XVIII i que actualment es coneix com *casa dels Xulites*, on tota la seua façana es construí de la pedra del castell i fins el segle passat era una inclusa, o siga, un hospici de xiquets expòsits regentat per monges.

Carrer de la Mare de Déu del Pilar

Cal destacar en aquest carrer la gran casa senyorial del segle XVIII anomenada *casa del Carmelo*.

Plaça de Sant Roc

És més coneguda popularment com *la Replaceta* per distingir-la de la Plaça Major. L'any 1626 ens ix enregistrada a l'arxiu com *la Plaça Nova*, on el nom ens indica que va estar construïda en aquesta època. Actualment porta el mot de «Plaza de los Mártires».

Carrer Baixada de Sant Cristòbol

També es coneix amb el popular de *Costa de l'Ombria*. El mot li ve pel fet que pel seu carrer es baixava en processó quan s'anava a l'ermita de la mateixa advocació.

Carrers de Sant Isidre, Sant Climent i Sant Antoni Abat

Els seus noms van estar posats desplaçant els històrics, després de la guerra civil.

2) TOPÒNIMS RELACIONATS AMB LA UBICACIÓ

Portals

Portal de Sant Cristòbol

Era el principal i es trobava al carrer del mateix nom. L'origen d'aquest mot es degut a què per ell s'eixia per anar a l'ermita dedicada a aquest sant.

Portal de la Vall

Per aquest portal s'eixia al camí reial de la Vall d'Alcanyís i de la Vall-del-Tormo, d'aquí el nom.

Portal de Casp

Per aquest portal s'eixia al camí que anava a Casp. També es deia dels *Pastors* o *Bestiars* degut a la seua ubicació. És l'únic que actualment hi queda alguna resta.

Portal del Fossar

El nom al portal li ve pel fet a que es trobava on hi havia el fossar de l'Edat Mitjana i el carrer del mateix nom.

Carrer del Fossar

El mot d'aquest carrer és degut a què per ell s'anava al fossar. Actualment porta el de carrer de les Escoles.

Carrer del Laberint

El nom és el tradicional i actual, i s'anomena així per l'enrevessat de l'estructura de les seues entrades.

Plaça del Llosat

És anomenada així perquè el seu sòl estava cobert de lloses de pedra. També és coneguda amb l'oficial de la *Plaza de la Iglesia* per trobar-se en aquesta l'església parroquial sota l'advocació de Santa Maria la Major, on la nau central gòtica pertany als segles XIV i XV. La nau esquerra i la façana gòtica reformades al segle XVII, i la nau dreta feta de la pedra del castell del segle XVIII. Dins de tot el recinte monumental de l'església destaca la torre fortificada amb quatre matacans, enderrocada a ras de la teulada i que formava juntament en un altre que hi havia al costat de la façana principal i que encara es conserva un matacà, part del conjunt fortificat i de defensa de l'època medieval.

Plaça Major

Actualment és anomenada d'Espanya i s'hi troba l'Ajuntament del segle XVI amb ampliació del XVIII amb la seua gran llotja porxada.

Carrer Racó de l'Ombria

És dels carrers més antics de la vila i es troba a la zona més antiga coneguda com el *Barri de l'Ombria*. El mot és degut a l'estructura arraconada en què acaba el carrer, i l'adjectiu perquè hi entra poc el sol, és ombriós. S'ha de destacar entre d'altres en aquest carrer l'arc ogival que pertanyia a l'antiga *Casa del Consell* de l'Edat Mitjana.

Carreró del Puntarró

El mot li dóna la passarel·la feta d'obra sobre la històrica sèquia molinar per creuar als horts.

Carrer de l'Era de l'Empanissi

El mot és degut perquè al final del carrer es trobava l'era de batre més gran de la vila amb aquest nom, que per ara no he pogut esbrinar el seu origen.

Al terreny

Carrer Alt

Es troba al *Cap de Vila*, d'aquí el nom i actualment porta el de Sant Isidre en canviar-se després de la guerra civil.

Carrer del Mig

Oficialment era anomenat *Carrer Major* i actualment porta el de Ramón y Cajal. Cal destacar dins d'aquest carrer, l'enorme casa senyorial anomenada com *casa de les Ambrosies* o *de les Senyorites*.

Carrer Baix

És el carrer més baix de la vila, d'aquí el seu nom, i la tradició s'entossudeix en dir

que era el carrer dels jueus i encara es diu l'enclau exacte on es trobava la sinagoga. Després de la guerra se l'imposa el del Generalíssim Franco.

Extramurs

Plaça del Collao i Carrer de la Costa del Collao

Mots deguts a què es troben a un coll de la zona alta de la vila.

Carrer del Molí

El seu nom li ve perquè antigament era el camí per anar als molins de la farina i de l'oli. Actualment porta Dn. José Toran i és l'actual carretera.

Plaça de la Bassa del Molí, Carrer Baixada del Molí i Placeta dels Xorros del Molí

Noms derivats dels llocs on es trobaven els molins de la farina i de l'oli de la vila.

3) ANTROPÒNIMS

Carrer d'Isidre Amel-la

Nom que pertany a un mestre que la vila va tenir a principis de segle. És més conegut amb els tradicionals de *Pujada* o *Costa de la Iglèsia*.

Carrer de Dn. José Tortán de la Rad

Personatge que va fer el projecte de l'actual pont municipal sobre el riu Matarranya. És més conegut popularment com *la Carretera* perquè per ell passa aquesta.

Carrer de D. Carlos Emilio Montañés

Personatge fill de la vila i de professió ingenyer de camins, que va estar diputat a Corts per la nostra comarca matarranyenca a principis de segle.

Carrers del Generalíssim Franco, José Antonio Primo de Rivera i General Mola

Noms de polítics militars imposats després de la guerra civil desplaçant els tradicionals i històrics.

Carrer de Gràcio o d'Engràcio

Aquest antropònim apareix sovint documentat dins de la Corona d'Aragó si bé més amb el femení de Gràcia o Engràcia. Encara es tracta d'un nom de persona i s'usa també com topònim. Actualment aquest carrer porta el nom de Sant Roc.

4) TOPÒNIMS DE LA NATURA, UNIVERS I ANIMALÍSTICS

Carrer de la Lluna

El nom més antic i que encara és anomenat actualment com *carrer de les Taraganyes*, mot que pertany a la nostra parla dialectal. En l'actualitat porta el de General Mola.

Carrer del Sol

Igualment que d'altres, després de la guerra fou canviat a José Antonio Primo de Rivera. Era més conegut popularment com *carrer de la sinyà Engràcia* degut a l'enorme casa propietat d'aquesta i que ocupa tot un costat del carrer.

Tots dos noms dels carrers, lluna i sol, entren dins de la tradició pagana.

Carrer del León

Aquest nom també apareix a l'arxiu com antropònim: Carrer de Leon. Els seus noms més antics i tradicionals són *Carrer de la Carretera* (hi passava l'antic camí reial) i *Carrer de l'Aire*. Igual que el d'en Gràcio es fa servir com topònim. Actualment porta el de «Calle de la Liberación 30 de marzo de 1938» impositat després de la guerra civil.

5) ORONÍMIA

Plaça de Foz

Nom tradicional i antic, ja ens ix documentat a començament del segle XVII, que es conserva actualment i que ve del llatí FALCEM, FAUCE(M), FOZ, i que amb mot aragonès és de FALCE. FOZ igual a GOLA, MUNTANYA.

També és coneguda amb el nom popular de *Plaça del Quadrant* degut a l'enorme rellotge de sol que es troba a la façana principal de la plaça.

Carrer de l'Aigüera

El seu mot li ve degut a l'aigüera obellonada que replegava l'aigua de pluja del Carrer Empedrat per regar els bancals dels Fraginals, actualment aquests ja vila.

Carreró o Baixada de la Canal

Lloc per on es baixa als horts. El mot li ve que antigament per aquest es desaiiguava fent de canal tota la part baixa, o siga, el carrer Baix i la Plaça.

6) DE LA RAMADERIA

Carrer dels Corral

El seu nom és degut a què es trobaven els corrals de la ramaderia. Actualment porta el nom de Sant Antoni Abat.

Carrer dels Pastors

Mot que li ve per l'habitatge de tots els pastors de la ramaderia. Actualment porta el de Sant Climent.

Carrer Costa de la Carn

Nom tradicional i actual degut a què s'hi trobava el corral on hi havia el bestiar destinat per al consum de carn de la vila.

7) INFANTS

Carrer de les Escoles i Costa de les Escoles

Lloc on es trobaven les escoles per l'ensenyament dels xiquets.

8) JOCS

Carrer de l'Era de la Pilota

Li dona el nom el lloc on es troba l'antic frontó de jugar a pilota de mà.

9) RELACIONATS AMB LA MÀGIA I SUPERSTICIÓ

Carrer de les Bruixes

Carrer que també es coneixia per l'oficial amb el mot *dels Trulls*, s'hi troba l'antiga *Casa dels Delmes* amb tres enormes trulls redons on era dispostat el tribut del delme. Tanmateix, a aquest carrer començaven els murs del castell i els troben documentats el 1703 a l'arxiu municipal, actualment encara hi queda una petita resta. En l'actualitat porta el nom de Carrer de l'Hospital, per fer-se servir l'esmentada casa dels delmes com hospital municipal.

Carrer de la Princesa

Aquest carrer també és conegut amb el popular *carrer Empedrat* degut al sòl fet de pedra per canalitzar l'aigua de la pluja. Després de la guerra se li va imposar «Calle del 18 de julio».

10) MÓN RELIGIÓS

Carrer de l'Abadia i Placeta del mateix nom

Mot del segle XIII amb la formació de les Abadies. Són coneguts amb els noms populars de *Costereta* i *Placeta del sinyor Rector* per trobar-s'hi la casa parroquial. En aquest carrer hi ha restes de la muralla medieval on es va construir a sobre l'esmentada casa de la parròquia.

Carreró del Sacristà

Li dóna nom perquè es trobava l'habitatge del sacristà. També és conegut com el *Carreró del Llosat* degut al seu enclau.

CONCLUSIONS

D'aquest treball podem extreure les següents conclusions:

Filiació catalana de la majoria dels topònims. Topònims que són primordialment d'origen llatí i que han arribat a solucions catalanes. Serien per exemple: empedrat, abadia, alt, baix, mig, portal, bassa, pastor, bestiar, carn, molí, lluna, sol, escola, fossar, foz...

En alguns casos l'etimologia és més antiga, d'origen prerromà com ho documenta Coromines: Bruixa, Llosat...

D'altres són d'origen grec: Abrosia, ve de «ambroto» igual a immortal.

A vegades troben coincidència amb l'aragonés en el lèxic: seria el cas de trull, trulla, que Andolz documenta aquesta paraula i també d'en gràcio que com hem assenyalat abans és freqüent a l'antiga Corona d'Aragó i a d'altres indrets.

És interessant ressenyar que hi ha un cas d'evolució dialectal pròpia: com és la menció del carrer de les taraganyes que prevé del llatí TELA ARANEA, i que no ha evolucionat al teranyina català ni al telaraña castellà.

Ja per finalitzar, abundar en un tret característic i definidor de la filiació catalana i és que els noms castellans oficials han estat desplaçats popularment i col·loquialment pels noms i topònims tradicionals catalans.